

**Francis Fukuyama, THE ORIGINS OF POLITICAL ORDER
– FROM PREHUMAN TIMES TO FRENCH REVOLUTION,**

Farrar, Straus and Giroux, 2011.

**Francis Fukuyama, POLITICAL ORDER AND POLITICAL
DECAY – FROM THE FRENCH REVOLUTION TO THE
GLOBALIZATION OF DEMOCRACY,**

Profile Books, 2015.

UDK: 321.1(094)(048.1)

Francis Fukuyama dovoljno je poznat da ga ne treba posebno predstavljati. On je jedan od najznačajnijih autora današnjeg vremena. Obično ga se svrstava u kategoriju novih konzervativaca i neoliberala, no ta etiketa se ne prima najbolje. Kao što je teško odrediti njegov ideološki predznak, tako je teško odrediti fokus njegova interesa. U njegovoj ranoj knjizi (*The End of History*, 1992.) tematski se određuje kao suvremeni filozof, ideolog liberalizma, no kasnije knjige (*Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, 1996.; *State Building*, 2001.) označavaju ga kao teoretičara države.

Njegov interes nije samo politička filozofija ili reinterpretacija Hegela ili liberalističkih teorija. Stalni interes je povezivanje društvenih znanosti, etike i prirodnih i medicinskih znanosti. To ipak odvlači pozornost s njegova nastojanja da bujnu spekulaciju smjesti u okvir zakonitosti uzroka i posljedica društvenog razvoja. Njegov interes je pretpostavka o neprekidnoj promjeni društava, promjeni koja ima zakonitosti i nije samo statički opis institucija. Iz te perspektive, doista, kakvog smisla ima opis institucija, pravila i normi, bez dijalektike promjene? Fukuyama je sklon smatrati točnom ideju da se društva mijenjaju specifičnom evolucijom, dijalektikom slučaja i nužnosti.

Što ostaje od znanosti ako kao jedini kriterij prihvatimo opis postojećeg, a ne razmatramo uzroke i mogućnosti?

Teorije društvene evolucije nisu samo fazni prikaz promjena nego i pokušaj unošenja pravilnosti i reda u povijest. Rane teorije J. B. Vicoa, Ibna Khalduna, Grahama Sumnera, Lestera Warda, ili pak klasične teorije Marxa, Spencera, Louisa Morgana, Tönniesa i Durkheima, pa i noviji pristupi Toynbeeja, Pitrima

Sorokina, kasnije Parsonsa, do još novijih Hobsbawna, Luhmanna i Alexandra, te popularnog Nialla Fergusona, nisu nastavak ideje Hegela, i njegove filozofije povijesti, već su sociološke deskripcije. Većina navedenih imala je samo snažnu želju opisati podizanje civilizacije kojoj pripadamo, pronalazeći da stvarnost ima elemente i nomotetske determiniranosti i ideografske slučajnosti.

Nova knjiga Francisa Fukuyame slijedi takvu intelektualnu tradiciju. To je velika i debela knjiga s tisućama bilježaka, stotinu stranica literature. Ako je pretpostavimo da iza toga stoji rad desetaka asistenata i pomagača, logistika interneta i američkih knjižnica, riječ je o kapitalnom djelu. O tome ne govori ni opseg, ni akribija, ni erudicija, već konačni rezultat. *Politički poredak i politički raspad* jedna je od onih knjiga koje će ostaviti traga. To je knjiga o modernizaciji svijeta, nastanku moderne države, demokracije i vladavine prava, o tome što se nekada podrazumijevalo pod tim pojmovima, i sadašnjem sadržaju tih pojmova. Zato knjiga ima strukturu povijesne studije.

Dvije navedene knjige jedinstveno su djelo, a periodizacija i dijeljenje na volumene posljedica je nastojanja da se ne ostane dugo u samozatajnom radu dok sve nije gotovo. Prva je knjiga prikaz nastanka društava koja poznaju državu. Kreće se od elementarnih oblika državne organizacije upletene u plemenska društva, a završava prikazom kraja srednjovjekovne države i novog doba industrijalizacije, urbanizacije demokratskih revolucija. Njegova zamisao je, na temelju obilnog antropološkog i povijesnog materijala, stvoriti teoriju stvaranja države koja će po bogatstvu činjenica biti veliki odmak od ranijih opisa (Lenski, Oppenheimer, Engels, Lenjin; kod nas Mandić, Perić) i veliki skok u sposobnosti apstrakcije i uvažavanja univerzalnosti nastanka države (Spencer, Marx, P. Sorokin, Parsons, Douglas Northon; kod nas Pusić). Knjiga je studija prerastanja tribalnih društava u teritorijalne zajednice, okolnosti koje jednostavne političke sisteme pretvaraju u države i imperije. Izgradnja države (*state building*) nije prošlost Europe antičke i srednjovjekovne, već u mnoštvu zakučastih varijanti kineske, indijske i otomanske povijesti.

U odnosu na ranije velike studije ova je šira te obuhvaća i zemlje koje su bile na periferiji Zapada, no bile su velike, organizirane i trajale su stoljećima. Samo uz usporedbe iskustava uistinu različitih društava (Indija, Kina, Rim, Inke) možemo vidjeti osnovne zajedničke tendencije i popratne jedinstvene okolnosti.

Fukuyama, na temelju činjenica, dovodi u pitanje pojednostavnjeno shvaćanje da ekonomske i tehnološke promjene stvaraju pretpostavke modernizacije te pokazuje da je često bilo suprotno. Tek stvaranje određenog tipa države u kojoj se poštuju zakoni, u kojoj je vlast vezana pravom i gdje postoji odgovorna vlast, tek tamo nastaje prilika da se razvije poduzetništvo i slobodno tržište,

prestane pljačka (pljačkaši ne stvaraju kapitalizam). Političke institucije ovise o društvu i njegovim vrijednostima, ali političke institucije ne grade se prema prethodnim planovima, nego u borbama interesa, vojnim osvajanjima, društvenim krizama, religijskoj situaciji. Rana društva bila su zanimljiva starim historičarima i teoretičarima, ali su njihove konstrukcije bile opterećene bahatošću europskih elita koje su slabo poznavale ranu povijest ljudi i udaljena društva.

Tri su fenomena u fokusu njegova interesa: nastanak institucija države, vladavina prava i pojava odgovorne vlasti. Nastanak države analizira na primjerima Indije, Kine i ranog otomanskog imperija. Fascinantno napisano, uz puno detalja i malo poznatih zgoda. Smjene indijskih vladara, stranih i domaćih, stvorile su državu u kojoj je društvo pobijedilo politiku, a onda se prepustilo polaganom propadanju i vraćanju na plemenska uređenja na rubovima imperija (Afganistan, sjeverni Pakistan). Tisuće godina indijskih i kineskih carstava i dinastija, uz stvaranje institucija države, često od strane pobjedničkih agresora, i sadašnje institucije i politička tradicija koja ih podržava nisu rezultat suvremenih i namjernih institucionalnih zahvata (Indija) ili trenutačne politike vođa (Kina), već su stvaranje države, uz brojne preokrete i lutanja, sofisticiranu političku filozofiju (Kina) i religiju (Indija) provodile generacije kroz stoljeća. Otomanske institucije vojnog organiziranja plemenskih zajednica, kalifata, i centralizacija vlasti u rukama sultana, dovela je najprije do modernizacije države i njezina ratnog stroja, no kasnije do zastoja, nepremostivih političkih šteta u unutarnjim sukobima, te ekonomske i političke propasti.

Ovo je prije svega knjiga o pravu i njegovoj funkciji (*The law is a body of abstract rules of justice that bind a community together.*) te je u središnjoj temi knjige nastanak načela vladavine prava. Fukuyama veliku važnost pridaje sporim promjenama i prevrtljivim situacijama u odnosu crkve i države u ranom srednjem vijeku, recepciji rimskog prava, ali i paralelnim procesima u Indiji, muslimanskom svijetu, orijentalnim despocijama i Kini. Konačno, Europa je, prava kolijevka nastanka institucija vladavine prava (*State in the form of rational state, has been developed only at West.*¹) te Fukuyama daje prikaz vladavine prava na, još feudalnom, Zapadu.

Dio o nastanku pojma političke odgovornosti je najveći. To je možda i zbog toga što politička odgovornost jedva da postoji. Svijetom vladaju aristokratske hijerarhije podložne samo jačem vladaru. Pojam nastaje na mnogobrojne razne načine. Drugdje odgovornost nastaje kao posljedica sve rafiniranijeg i jačeg ap-

---

¹ Weber, M., *Abriss der universalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, u: Weber, M., *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*, Zweiter Halbband, Kiepenheuer & Witsch, Köln, Berlin, 1964., str. 369.

solutizma (Rusija, Francuska). U Kini je on posljedica moralnog odgoja i jakog utjecaja konfucionizma. U modernom pojmu odgovornost je ponajprije pitanje institucionalnog uređenja i postupaka. Za nas zanimljiv dio, barem zbog toga što se Hrvatska ni ne spominje, pa ni njezini velikaši, tiče se političkog razvoja Mađarske.

Posljednji dio opća je teorija demokratskog razvoja i političke propasti. Već i sam naziv referira na nestabilnost i ugroženost svakog političkog poretka nepredvidivim okolnostima i događajima. Ovdje Fukuyama većim dijelom ponavlja poznate teorije i teze (ljudi oduvijek žive u političkim zajednicama, socijalnost počiva na srodstvu i recipročnosti, ljudska vrsta je nasilna), no što se više odmičemo od jednostavnih zajednica to vrijednosti, norme i institucije, što više ne objašnjava sociobiologija, dobivaju sve veći teret održanja zajednice, što onda objašnjava pravna i politička znanost. Kriza, degeneracija i propast političkog poretka izazov su, ne samo u sasvim praktičnom smislu, našem razumijevanju društva, države, politike i prava. Tek kad stabilnosti nema, svjesni smo njezine vrijednosti; tek kad se pravo gazi, shvaćamo koliko je značilo. Zato je Huntington započeo, a Fukuyama nastavlja, analizu sumraka poredaka.

Prva knjiga je dobra, ali nastavak ju znatno nadmašuje. Zanimljivo je pratiti povijesne primjere i tokove, ali intelektualni izazov je današnjica, razumijevanje modernog društva. Knjiga o predmodernoj državi, vladavini prava i političkoj odgovornosti je dobra, ali je nastavak suvremeniji, življi, otvoren na kritiku, provokativan. Ovdje izlaganje nije kronološki pregled, već izlaganje niza tema: nastanak birokracije i meritokratske uprave, razgradnja sustava patronaže i napredovanje prema sposobnostima, kraj izbornog sustava u kojem je država plijen (*spoils system*), izgradnja nacije kao konstitutivnog elementa moderne države i nastanak suvremenih demokracija. Zašto se racionalno-legitimna država negdje pojavila, zašto negdje postoji vladavina prava i vjera u zakone, nezavisno pravosuđe i meritorna profesionalna uprava, politička odgovornost – a drugdje ne? Opsežna poglavlja posvećena su korupciji, i političkoj korupciji, kao aberantnim oblicima moderne politike, a za ilustraciju, sasvim s razlogom, prikaz je suvremene povijesti Italije.

Ističe se i teorijski relevantan, izvrsno dokumentiran prikaz o izvozu ideja i imitiranju struktura modernih demokracija u Africi, Aziji i Južnoj Americi. Neke od tih zemalja primjeri su regresije institucija političkog sistema, vladavine prava i loše vlasti (*bad government, rotten state*), no uz optimistični zaključak da su putovi prema oboljenju moderne demokratske i liberalne države različiti. Najviše se može naučiti iz sasvim različitih smjerova kojima su krenule zemlje inače izjednačenih ekonomskih šansi, slične kulture i povijesti. Razvoj, čini

nam se, nije sasvim predvidiv jer to izgleda ovisi o velikom broju faktora koji djeluju u isto vrijeme, a svaki od njih ozbiljna je smetnja i nepredvidiv teret.

Fukuyama je smatran teoretičarem neoliberalizma, konzervativcem i promotorom novog svjetskog poretka. Iako ne znamo zašto bi takav svjetonazor bio diskvalifikacija, osim da se osobno s time ne slažemo, ni Fukuyama više ne stane u taj obrazac predrasuda. On je iznimno kritičan prema američkoj politici svjetskog policajca, a to da vidi njihovu vojnu i ekonomsku dominaciju nije sporno. Suprotno, kad govori o demokratskom deficitu modernih demokracija, on kritizira i američku praksu i ustavne institucije. Njegova zabrinutost za političke i migracijske tokove nije izraz prethodnog ideološkog stava, već posljedica analize. Ne moramo se složiti s polazištem, ali ako zaključci vrijede, možda vrijede bez obzira na ideološki predznak. Istina je pak da Fukuyama ne vjeruje u socijalnu državu, ali vjeruje u slobodnu državu i prednost daje političkom poretku koji pruža iste šanse svima. Ne možemo previdjeti da je to fraza: jer šanse ovise o statusu i porijeklu, ali on brani vladavinu prava i jednakost pred zakonom, slobodno natjecanje za legitimnu moć i odgovornost. Sve u svemu, knjige su takve da ih se ne može ignorirati. Važne, argumentirane, izazovne i originalne.

Ima više prigovora knjizi. Prije svega to je opsegom velika i zahtjevna knjiga s tisućama navoda, imena i događaja, gdje se nižu prikazi civilizacija, zemalja događaja i aktera. Zahtjevan je zadatak sve to povezati u jedinstvenu sliku, objasniti zajednički nazivnik različitih događaja, procesa i neponovljivih ideografskih okolnosti. Možda se i ne može drukčije. Nema jedne svjetske povijesti bez velikih simplifikacija, nema samo jedne evolucijske crte, već bezbroj izdanaka jednog stabla rasta, krivudavih putova, uzgrednih tokova promjena. Mahanje Occamovom britvom, u toj zbrci činjenica, stvara dojam lagodne "redukcije kompleksiteta", no Fukuyama se trudi da složeno prikaže na jednostavan način.

Prigovor može biti i potiskivanje tehnoloških i ekonomskih promjena u drugi plan. To je donekle razumljivo, Fukuyama nije marksist, jer on govori o državi i vladavini, o poretku i vladavini prava, i skraćuje uzročno-posljedični lanac na političke okolnosti i promjene normi. On se drži stava po kojem je povijesna promjena polideterminirana i slučajna (kontingentna). Uvijek je moglo biti i drukčije, ali slučajne varijabilnosti kristaliziraju se u stanje, stabilnost, kakve se unaprijed i ne može sasvim predvidjeti.

Prof. dr. sc. Josip Kregar *

---

* Dr. sc. Josip Kregar, profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb; josip.kregar@pravo.hr

